

Emléksorok egy festőről —
akit egy téli estén ajándékba kaptam

BALLA JÓZSEF: ÖNARCKÉP

Mert Balla Józsefet, a festőt és életművészt — mi tagadás — én ajándékba kaptam. Nagybányára látogatván az ötvenes évek elején-közepén, s a Harag György vezette új magyar színházban pár napra lecövekelvén, Csiky András vagy Cseresnyés Gyula, de még inkább Köllő Béla egyszerűen megajándékozott vele.

Persze, mégsem volt ez ilyen egyszerű. Mert este volt. Ott, ahol sosem volt eladdig színház. Lucskos, téli este. Söt, szabadnap. Előadás- és próbaszünet. Tehát, szellemi nyomor! Nem sokkal azelőtt végigjártuk a főtér valamennyi fűszerüzletét — ez, most már emlékszem, Diószegi Iván ötlete volt, de valamennyien követtük —, mindenhol kiválasztottunk egy narancsot, és fogadtunk: van benne mag vagy nincsen. Aztán gondosan cikkekre téptük a gyümölcsöt, igazságosan elosztottuk, és a vesztes fizetett.

Nos, egy ilyen magvas szórakozás után, és olyan körülmények között, amikor — mint említettem — a világmegváltás épp szünetelt, az én őket felkereső baráti ragaszkodásom viszont változatlanul tündökölt a már akkor is elég sötét éjszakában, nos, mondom, ekkor így szólt (inkább mégis) Köllő Béci:

— Nahát, ide figyelj, kisapám, hát elviszünk téged Balla Jóska-hoz!

És abban, ahogy széttekintett, ahogy elmosolyodott és talán el is érzékenyült, ahogy a többiek felharsantak, s ahogy azonnal elindultunk, benne volt, hogy én tulajdonképpen abban a pillanatban lettem — nem a barátjuk, hisz az régóta voltam, nem a romániai magyar irodalom egyik akkori reménysége, aki szintén voltam — a társulat fogadott tagja, titkos álmviláguk részese.

De hogy aztán azon az estén mi történt, arra már igazán nem emlékszem. Egy bizonyos: ugyanaz történt, mint Ballával azóta rendszeres és immár több mint három évtizede ismétlődő találkozásaink mindenikén. Feltárulkozott előttem — mint ahogy azóta is minden alkalommal feltárulkozik — az élet egy nagy titka, amit a nem sokkal Balla előtt tanult poéta így fogalmazott meg számomra: „Mi dolgunk a világon?”

Nem, olvasó, nem kell hibát keresni a fenti mondatban. Akkor még nem a felelet tárulkozott fel előttem, hanem igazi nagyságában csupán a kérdés. De az jelentőségteljesen. Ahogyan egy daliás férfi bizó mosolya láttán felsejlik a feleség tisztasága, szépsége, a gyermekek egészsége.

Igen, egyelőre én akkor, azon az estén csak ebbe a — képletes értelemben használt — magabiztos férfimosolyba vakultam bele. A tisztán, modorosság és hazugság nélkül feltett és egy életbe-foglalt kérdésbe: mi dolgunk a világon...

A feleletet — ismétlem — nem tudtam, lehet, hogy általános érvényű feleletet ma sem adhatok. De maga a kérdés, amely — mondom — iskolában tanult nagy költőnkben fogalmazódott meg, s amely alighanem egy több száz esztendőös töprengés eredménye, akkor szállt le a tenyeremre, s akkor égette meg a lelkemet.

Tisztázzuk addig is sietve, hogy ilyen és efféle kérdéseket Balla nem tesz fel. Sem magának, sem másnak. Akkor már inkább fest egy képet. Egy képet, amelyről a nézővel szembenéz egy számár. A számár előtt áll egy kordé. A kordében ül egy ember. Pontosabban egy árva szempár, amihez valamiféle ember-sejtelem tartozik. És ez a gyermeki egyszerűséggel vászonra vitt ember átöleli a számár nyakát, úgy néz segélykérően ránk. Miközben a feje fölött — pontosabban a fejük fölött — hideg színek között sárgán bóbiskol a Hold. Erre sem mondja azt Balla, hogy izé, hogy — teszem azt —: gondolatok, egy Vörösmartyvers olvastán. Nem. Vörösmarty egy klasszikus. Mit hogyishívjákoljon ő egy klasszikussal? Különben is a fia, kicsi Jóska — közel 1,80 méter nagy hopplás

és szintén zenész — közeli viszonyban volt az említett irodalmi halhatatlannal. El is nyerte a jutalmát: leérettségizett. A képzőművészettel azonban már nem volt ilyen szerencséje, mert kétszer felvételizett Kolozsváron, és egyszer sem jutott be. Igaz, hogy Bogyóka, az anyunak becézett játszótárs kissé megkavarta a dolgot, mert röviddel azután, hogy a nevezett hopplás kibukott a főiskoláról, saját anyai intuíciójára hallgatva, beküldte fiacskája egyik képét az országos képzőművészeti tárlatra, amit aztán szerencsésen be is vettek.

Vagyis, foglaljuk össze a dolgokat: miközben azoknak a képét, akik nemcsak hogy bejutottak a főiskolára, de kitűnő eredménnyel el is végezték azt, és viselik is a képzőművésznek kijáró körszakállt, miközben tehát ezek közül sok megbukott a művészi rangot jelző országos tárlat zsűrijénél, Kicsi Jóska — így, nagybetűkkel —, akit ugye nem találtak alkalmasnak Kolozsváron diáknak az első évre — a tárlatra bejutott. Semmi baj, mondta Bogyóka, szép arcán egy olyan mosollyal, mely vetekszik azzal, amely a Rozsályra telepszik kora őszi délutánokon. Semmi baj, így mondta Bogyóka, és a következő évben Jóskát pakolta be és küldte el ismét a Képzőművészeti Akadémiára, de ezúttal ügyébe vetett nagy bizalommal. És mit ad a vizsgáztató bizottság? Pár nap múlva a csomag visszaérkezik Bányára: vissza a feladónak. Untauglich! Kicsi Jóska pedig néhány, a bányai gesztenyék alatt bosszúsán elmondott szerelmi vallomása után elmegy moziplakátot festeni. És azóta is azt teszi. Egy vallomás, egy plakát. Míg aztán Klaudia azt nem mondja, hogy: gátá! Mert Klaudia így beszél.

Jó, de ezek után — mit csinál az anya, és mit csinál az apa? Pontosan nem tudom. Én se tudhatok mindent. Csak azt tudom — tudtam harmincvalahány évvel ezelőtt is, hisz ez volt a nagy felismerésem akkor mindössze —, hogyha mellettük s velük és úgy élhetnék, talán minden másként lenne. Beleértve az érelmeszesedés világstatisztikáját is.

Belátom — és elnézést —, hogy most már teljesen kancsivá tettem a nyájas olvasót. Mert mit kérdezett Balla — testvérek között mégis inkább — 35 évvel ezelőtt, egy lucskos téli estén tőlem, és mit válaszolt, amikor az élet a fenti módon szemébe nevetett? Főleg ez az utóbbi ügy izgalmas, hisz ennek komoly és széles körű használati értéke van. Egy ilyen helyzetre alkalmas recept aranyat ér. És már igazán ideje volna valami, a világ számára is értékes dolgot művelnem!

Nos, mikor ezt a figurát a világ vele megcsinálta, akkor Balla elővette az ecsetet, és festett egy képet. De lehet, hogy kettőt festett. És talán épp azt is mondta, halkán — esetleg egy-két nap és számos festmény után —, „hagyja el Bogyóka, lesz valahogy, na”. És hangjában egyszerre volt kérlelés és megbocsátás. A kezében pedig szinte biztos, hogy ecset volt.

Jó — mondja most már az én szellemi testvérem, az olvasó —, tehát azért élünk a világon, hogy fessünk? Vagy inkább arról lehet szó, hogy az írói lelkesedés, mint a vörösbor is, szobahőmérsékleten fogyasztható? Mert ezzel a fáradtsággal már azért is élhetünk a világon, hogy fogakat húzzunk. És mi tagadás, az emberiség hálásabb, ha kihúzzuk a gennyes fogait, mintha kimutatjuk egy festményen a kockafejét.

És akkor lehet a bányászat is gyógyír. A snapszról már nem is beszélve.

De bevallom, én már zavarban volnék, ha az olvasó velem ezt tenné, és ilyesmit kérdezne. A szobahőmérsékletéről meg az én életem során oly gyakori lelkesezésről már nem is beszélve. Ez utóbbiban én egyenesen célzást éreznék. Mint ahogy — nem tagadom — Balla Don Quijote című képében is ezt éreztem. Ugyanis, mint a homlokomon levő sebhelyek tanúsítják, gyakran volt dol-

gom szélmalmokkal. És Balla ugyan ismeri a harcot, de szélmalmok ellen sosem vezette támadásra a festői útján őt kísérő gyermekhadakat. Sem a későbbi, a moziszakmában tevékenykedő Kicsi Jóskát, aki abban az időben egy Trixi nevezetű, borjú nagyságú, veres kutyán lovagolt. Balla mindig nagyon el volt foglalva a festéssel. Azzal, hogy harsányan bejelentse az őt körülálló és kórusban szipákoló mezei hadaknak: na, jól vigyázzatok, pupákok, mert most csinálunk egy gyárkéményt! És egyetlen mozdulattal függőleges barna vonalat helyezett el a vásznon, amire a legmaszatosabb veresvízi óvodás is esküdni mert volna, hogy az aztán igazi gyárkémény.

És akkor egyszer csak megjelenik Balla műtermében Don Quijote. Rendes lovag. Sanchóval, öszvérrel, ahogy illik. Csak a kissé félreejtett fejen, pontosabban arcon van egy eddig másutt nem észlelt szemvelgés. Igen, Don Quijote, a szomorú, a poéta kissé mégiscsak szeneveleg. Nem érti, még inkább nem akarja érteni, hogy a világ így megyen, és akkor legalább szeneveleg. Ez a Don Quijote azért emberi, mert egy, az érzelmi életét több mint racionális, egyenesen irracionális alapokra helyező világban tiszta szívvel megy neki az idealizmus szélmalmainak.

Én ekkortájt léptem szövetségre a cirkusszal. És írásaimban sűrűn kezdett főhősködni egy Kokó nevezetű illető. Egy bohóc. És akkor Balla is festett egy Bohócot. Oda is írta a kép sarkába: Kokó. És akkor én megdöbentem, mert ez a kép önarckép volt. És íme, 15 évvel a döbbenet kezdete után, maradt még bennem egy jó adag ámulat. Ugyanis nézem ezt a két, velem (a kortárssal) vitatkozó képet, és megrendülök. Balla a Don Quijotéban megbocsátja nekem és magának, hogy a tervezett világmegváltás — technikai okokból — egyelőre elmarad. A Bohócban azonban nem bocsát meg semmit. Nem von vissza semmit, de nem is bocsát meg. Kokó, az ő Kokója könyörtelen. Miközben szinte kötömorségű csipkegallérijával, meg egyéb rejtett eszközökkel mosolyt csal a realizmus híveinek ajkára, szemének vádló szomorúsága, ajkának keserű lefittyedése megdöbentti a humanizmus hirdetőit. Balla szava itt hangos, majdhogynem kiabál: emberek, nem tudtok méltóan élni! Hamis szépségeket koszorúztok, hamis érzelmek hívó szavára nyitjátok meg könnyetek zsilipjeit! Nem látjátok a képeimet? Azt a kugligolyó fejű tanítót például, aki kugligolyó fejüekre modellált tanítványokkal pózol. Bohócnak kell öltözni, esetlennek kell mutatkozni, hogy kiabálván, ki ne tessékeljete. És ti még így sem halljátok meg az üzenetet: engedjétek hozzám az egyszerű vágyakat! Tanítsátok meg szeretetre a gyerekeiteket. Tanítsátok meg arra, hogy nem csak az alkohol, de a vers, a zene, a festészet is felold, feleml. Tágítsátok az ember érzelmi határait, ne a kozmosz — a szomszéd irányába!

... Az úgy — mondom most már én — gyanús. Én volnék a Bohóc is? Én, a kortárs, a festővel együttgondolkodó ember? Ugyanis az önarckép fenti nagyáriját én kollázsoltam össze. Egy évtized megfestett és kiállított, s magánlakásokba költözött képeinek kórusából válogattam ki.

Jó, de akkor ki válaszol a „Mi dolgunk a világon?” kezdetű kinyilatkoztatásra? Ki oldja meg a sokezer éves talányt? Balla sürgős elfoglaltságára való hivatkozással nem nyilatkozik a világlapoknak. Várja őt a város végén a szipogó kórus.

Én? Én oldjam meg ezt is? Balla pedig csak fest? Kacagva és felmagasztosult lélekkel egyik világot csinálja a másik után?

... Hát, ami azt illeti, nekem volna egy tervem: fertőzzük meg Balla Jós-kával a világot! Forduljunk az emberiséghez, és mondjuk azt neki halálos ko-

molyan: Na, pupákok, most pedig vegyétek tudomásul, hogy élni csakis ilyen gyermekien tiszta lélekkel érdemes.

És ez a szöveg azért volna adekvát, mert akkor Balla biztos, hogy közbeszólna: nekem mondjátok? Én nyolcvan éve játszom az életet mindennap.

Balla ugyanis, elfelejtettem mondani, nyolcvanéves. Ezért ünneplik a barátai. Ő pedig zsörtölődik, hogy igazán — mire kell az ilyen felhajtás. Ezért van, hogy ő az ünnepezt, és én kapom az ajándékot. Én kapom ezt a pillanatot az élettől, amelyben egy nagy embert megérthetek. Egy nagy embert, akivel sorsom, a kor, a barátok, valamikor, értelmesedésem kezdetén megajándékoztak. Ahelyett, hogy ő kapna, mondjuk... Mit is kaphatna születése napjára, valóban? Mit kaphatna szebbet, mint gyönyörű napfelkeltét a Rozsályon vagy a Kereszthegyen, varázsos nagybányai hangulatokkal a tetején. Hát ennél nagyobbat adhatna neki valaki?

UTÓIRAT

Megállás! A továbbiakért nem vállalom a felelősséget. A többit — becsületszavamra! — nem én alkottam. Balla József nevű hősöm sorsának végkifejlesztéséért nem én vagyok a felelős.

Íme a bizonyítékaim:

„Sándor! Kérdésedre a válaszom ennyi: Balla Jóska 1910. szeptember 22-én született. Kicsi Jóska — sajnos — Pesten van kórházban. Januárban operálják. Daganat. Rossz daganat! Ölel Cseresnyés Gyula Temesvárról. Írj!”

Írtam. Olvasó, megint csak az eskümre vagyok utalva. Írtam egy pesti irodalmi hetilapnak. Írtam: az emberségnek erről a nagy hőséről, Balla József festőművészről. Még illusztrációt is kértem Nagybányáról. El is küldték. Sajnos — fenti — írástomat nem ítélték elég jónak. Írtam hát Ballának, de — elnézést — nem mondtam meg, hogy Magyarországon miattam nem ünneplik. Erre jött az alábbi levél Bogyókától, vagyis Ballánétól.

„Sándor! Köszönjük az üdvözlő sorokat. Jóskának Nyíregyházán és Győrben volt kiállítása a születésnapján, amelyen 62 munkáját mutatták be. Reméljük, hogy az anyagot átviszik Veszprémbe is. Igaz, hogy a kiállított anyag minden darabja magántulajdon, de Pesten a Vármúzeumban megnyíló »Erdélyi művészek« kiállításon is szerepel több képpel. Itt Nagybányán hatalmas volt a siker... Ekkor szakadt ránk az ég. Kicsi Jóska betegsége. Fiam jelenleg itthon van. Január 7-én kell visszamennie Pestre, műtétre. Írj neki pár nyugtató szót. Csók Bogyó.”

Írtam. Kicsi Jóskának is.

Azt válaszolta: „Köszönöm Sanyi bácsi, hogy mellettem állasz. Ha szükség lesz rá, mármint arra, hogy feljössz Pestre, írok. Ölel: Józsi.”

Nem írt! Hurrá!

Cseresnyés — a drága, hűséges barát! — végig tudósított: „Józsi hazaérkezett Bányára. Időnkint hívom telefonon.”

És ekkor — valamivel később — jött a távirat: „Fiamat július 7-én a nagybányai Virághegyi temetőben temetjük. Bogyóka.”

Egy hét múlva válaszoltam. Akkor is csak ennyit: „Veletek sírok.” Megint Cseresnyés Gyulára, testvéremre vagyok utalva, aki a posták kíváncsiságát kijátszandó, már kézből küld levelet.

„Vitem virágot a sírra a ti nevetekben is. Nagyon megviselte Ballát a

mindössze 38 éves fia halála. Jobb napokon ugyan leveteti magát a magyar impresszionista festészet szülőhelyét jelentő festőiskola parkjába, és próbál festeni. A nagy bohóc, az igazi Kokó elkezdte a legnagyobb mutatványát: próbálja megfesteni azt a parkot, amit ő és a fia annyi időn át festett és csodált. Aztán két munkóján és némi segítséggel visszamegy az emeleti lakásba — zokogni.”

Ez volt 1991 augusztusában. Szeptember ötödikén újabb tudósítást küld Gyulánk:

„Pénteken délután felutaztunk Bányára. Épp értek a szelídgesztenyék, amelyek virágzásáról annyi szép emléket állított drága barátunk, Kokó, a bohóc... Egyik első és utolsó képe is bohócot ábrázol. Az utolsó, mit fia halála után festett: síró bohócot. Egy svájci barátom vette meg, ezt az utolsó képét.”

És most már az események drámai gyorsasággal peregnek. Szeptember másodikán Cseresnyés arról ír, hogy Balla agyvérzést kapott. Tizedikén arról, hogy Balla halott. Klaudia, a menyee, akivel telefonon sikerült beszélnie, azt mondta: „Apósom egyszerűen nem akart tovább élni.”

Ötödikén azt mondta Bogyókanak: megyek Józsikámhoz. És meghalt.

Pont két hónappal a fia után temették.

És most? Most aztán mi lesz az én lelkesedésemmel, amit így széttaposott az élet?!

Semmi.

Marad!

Bárki írta esszém végkifejletét, dilettáns volt! Ezt fennhangon állítom. És ismételtelen kijelentem: élni igenis csak úgy érdemes, ahogy Balla József élt. Aki másodállásban a romániai magyarság egy nagyon jelentős festője volt. A történelmi nagybányai festőiskola méltó folytatója térben és időben.

Főfoglalkozása más.

Nagy Ember. Nagyon nagy!

HUSZÁR SÁNDOR